

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ І НАПРЯМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ І НАУКИ

У статті розглядається актуальна проблема сучасного етапу розвитку військової освіти і науки в контексті світового цивілізаційного процесу, національних інтересів, обороноздатності держави, подальшого розвитку Збройних Сил України. Обґрунтовуються мета, напрями, закономірності, принципи, концептуальні засади інноваційного реформування військової освіти і науки.

Ключові слова: військова освіта, наука, концепція, інновація, розвиток, закономірності, принципи, система.

In article the actual problem of the present stage of development of a military education and science in context world civilized process, national interests, defensibility of the state, the further development of Armed forces of Ukraine is considered. Purpose, directions, laws, principles, conceptual bases of innovative reforming of a military education and science are proved.

Keywords: military education, science, concept, innovation, development, laws, principles, system.

Вступ. Світовий цивілізаційний процес на теперішньому етапі визначається глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційно-комунікативних технологій, підвищенням ролі інтелектуального ресурсу та менеджменту, соціальних, науково-технічних і гуманітарних чинників економічного прогресу [18, 19, 26]. Водночас, воєнно-політична обстановка характеризується глибокими змінами, що відбуваються у системі міжнародних відносин на світовому та регіональному рівнях. Закінчення епохи міжблокової конфронтації, на жаль, не призвело до відмови від застосування воєнної сили при розв'язанні політичних, правових, міжетнічних і територіальних конфліктів. Поява нових загроз міжнародній безпеці й стабільності потребує активізації заходів щодо підвищення обороноздатності держави, формування високопрофесійних, мобільних та боєздатних Збройних Сил, які спроможні протидіяти застосуванню воєнної сили проти України, адекватно реагувати на можливі загрози незалежності держави, виконувати міжнародні зобов'язання в миротворчих операціях [3, 4, 20, 23, 25]. Викладене зумовлює розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль прогресивних змін, потребує модернізації освіти і науки, забезпечення їх пріоритетного розвитку. Освіта та наука стають визначальними чинниками політичної, соціально-економічної, культурної та наукової діяльності суспільства, важливим стратегічним ресурсом зміцнення держави, її авторитету та конкурентоспроможності на міжнародній арені, забезпечення незалежності, національної оборони і національних інтересів, поліпшення добробуту людей і мають відповідати сучасним світовим тенденціям.

Актуальність розроблення сучасних концептуальних засад і напрямів розвитку військової освіти і науки визначається такими чинниками: міжнародними і внутрішніми воєнно-політичними; реформуванням і подальшим розвитком Збройних Сил України; змінами у національній законодавчій базі щодо освіти; приєднанням України до Болонського процесу, необхідністю формування єдиного європейського освітнього та інформаційного простору [6]; інформатизацією освіти і науки; зниженням якості підготовки військових фахівців; формуванням нової ідеології стандартів вищої військової освіти на основі компетентнісного підходу, переліку напрямів, спеціальностей і кваліфікацій відповідно до паспортів спеціальностей військових фахівців; необхідністю запровадження інноваційних наукових досліджень і освітніх технологій; зростанням значення професійної та мовної підготовки науково-педагогічних працівників, підвищенням рівня їх кваліфікації; потребою зміни підходів щодо фінансування та матеріально-технічного забезпечення освіти і науки. Концептуальні засади розвитку військової

освіти і науки мають оптимально враховувати досвід розвитку системи підготовки військових фахівців у державі та провідних країнах світу, функції, завдання, моделі та організаційну структур Збройних Сил України, базуватися на сучасній законодавчій базі, зберігати наступність щодо найкращих традицій підготовки офіцерських кадрів у вітчизняних вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ), передбачати значні перетворення у системі військової освіти, науки та організації підготовки військових фахівців і відповідати системі офіційно прийнятих поглядів на її цілі, завдання, структуру, зміст та розвиток у руслі єдиної державної політики [1, 13, 14].

Метою військової освіти і науки має стати нарощування її інноваційного потенціалу, інтеграція у європейський та світовий військово-освітній і правовий простір, підготовка військових фахівців з високим рівнем професіоналізму, інтелектуального розвитку, загальної та військово-професійної культури, здатних з високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо національної безпеки та оборони Вітчизни, створення умов для неперервного підвищення рівня знань, практичних навичок військових фахівців, їх творчого розвитку та самореалізації.

Мета військової освіти і науки потребує визначення основних напрямів їх розвитку, а саме: інтеграція із загальнодержавною освітою, неперервність, військово-професійна спрямованість підготовки фахівців усіх рівнів і ланок управління; випереджальний характер підготовки висококваліфікованих військових фахівців відносно потреб розвитку Збройних Сил України; збереження та розвиток досягнень та традицій вітчизняної вищої військової школи і науки; диверсифікація військової освіти, забезпечення різноманітності форм і видів підготовки військових фахівців; органічне поєднання військової освіти і науки, всебічне науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу; формування єдиних підходів щодо підготовки фахівців вищих ланок управління різних відомств (формувань); оптимізація мережі навчальних закладів, підрозділів, центрів підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, офіцерів кадров та запасу; інформатизація військової освіти, застосування освітніх інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій; удосконалення та модернізації існуючої матеріально-технічної бази військових навчальних закладів, навчальних центрів та полігонів; забезпечення підготовки військових фахівців сучасними зразками озброєння та військової техніки; підвищення статусу військової служби, соціального захисту науково-педагогічних працівників та офіцерського складу військових навчальних закладів; врахування світових тенденцій розвитку військової освіти.

Реалізація основних напрямів розвитку військової

освіти і науки, підготовки військових фахівців має базуватись на *закономірностях* – “об’єктивних, стійких, й суттєвих зв’язках у навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність” [24, с.111]. Закономірності військово-педагогічного процесу ВВНЗ зумовлюються [12]: освітніми потребами особистості; загальнонаціональними інтересами, інтересами національної безпеки та оборони, державною політикою в освітній і науковій сфері; політичними, ідеологічними та соціально-економічними умовами; науково-технічними можливостями держави; національними традиціями, національним та світовим досвідом; потребами військ; ефективністю управлінської діяльності, злагодженістю функціонування всіх структурних складових; станом військово-теоретичних та психолого-педагогічних досліджень; рівнем науково-педагогічного потенціалу та станом інфраструктури військових навчальних закладів; розвитком дидактичних засад підготовки військових фахівців; станом морально-психологічного, фінансово-економічного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення.

Із закономірностями військової освіти і науки тісно пов’язані її *принципи* – як певна система основних правил діяльності, виконання яких має забезпечити необхідну ефективність розв’язання завдань усебічного та гармонійного розвитку особистості майбутнього захисника Вітчизни, підвищення рівня наукових досліджень.

До основних принципів військово-освітньо її наукової діяльності можна віднести такі:

гуманізація та гуманітаризація навчального процесу, яка має спрямовуватись на формування критичності мислення, традицій відповідної предметної галузі знань, її соціальної та економічної основи, етичних та моральних аспектів, на підготовку випускників до практичної професійної діяльності у військах та інших структурах Збройних Сил України;

спрямованість навчально-виховного процесу на гармонійний розвиток особистості кожного, хто навчається, органічне поєднання засвоєння військовими фахівцями світоглядних знань з формуванням здібностей самостійно аналізувати складні явища військової служби, суспільного життя, творчо застосовувати діалектичний підхід у військово-професійній та суспільній діяльності;

єдність навчання та виховання, теоретичної та практичної підготовки, подолання відриву навчально-виховного процесу від реальних проблем суспільного розвитку та військової служби;

інтеграція навчального процесу, наукової та науково-технічної діяльності, розвиток наукових шкіл ВВНЗ; спрямованість наукових досліджень на підвищення наукового рівня змісту навчальних дисциплін та удосконалення методик їх викладання;

підготовка фахівців на основі запровадження у навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних, комп’ютерних технологій навчання та виховання;

рейтингова оцінка результатів діяльності тих, хто навчається, науково-педагогічних працівників, кафедр і факультетів військових навчальних закладів;

військово-професійна спрямованість нормативних навчальних дисциплін освітньо-професійних програм;

системний підхід до вивчення озброєння та військової техніки, застосування методів їх експлуатації та бойового застосування;

коригування змісту, організаційно-методичних засад освітнього процесу на основі всебічного вивчення національного досвіду та досвіду провідних країн світу;

управління якістю підготовки військових фахівців;

всебічність фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення.

Функціонування системи військової освіти і науки має забезпечувати:

інтеграцію системи військової освіти до державної системи вищої освіти і науки;

створення нормативно-правової бази військової освіти;

підготовку у ВВНЗ, військових підрозділах вищих навчальних закладів (ВНП ВНЗ) військових фахівців з певних напрямів, спеціальностей і спеціалізацій з урахуванням специфіки їх військово-професійної діяльності;

створення всебічних умов для неперервного підвищення рівня знань, практичних навичок військових фахівців, їх творчого розвитку, саморозвитку та самореалізації;

наращування наукового, інноваційного потенціалу ВВНЗ, спрямованого на підвищення якості підготовки військових фахівців, створення нових зразків озброєння, військової техніки та їх модернізацію;

координацію діяльності системи військової освіти відповідними органами управління в межах установлених повноважень;

порядок комплектування ВВНЗ, ВНП ВНЗ постійним та змінним складом;

фінансування і матеріально-технічне забезпечення підготовки військових фахівців за відповідним механізмом.

На теперішній час система військової освіти включає органи військового управління, мережу ВВНЗ, ВНП ВНЗ і побудована на основі принципу забезпечення неперервного ступеневого навчання офіцерських кадрів з урахуванням специфіки їх військової служби. Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” [5] та наказу Міністра оборони України від 21.01.2006 р. № 30 “Про управління системою військової освіти Збройних Сил України” загальне керівництво системою військової освіти здійснює Департамент військової освіти та науки Міністерства оборони України. Безпосереднє керівництво ВВНЗ та ВНП ВНЗ реалізується командувачами видів Збройних Сил та іншими органами, яким вони підпорядковані.

Підвищення рівня управління військовою освітою та наукою передбачає:

оптимізацію управлінських структур усіх рівнів на основі функціонального призначення та мережі ВВНЗ, ВНП ВНЗ;

перехід до програмно-цільової моделі управління;

прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів, змісту військової освіти, матеріалів, рішень;

створення системи моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість підготовки військових фахівців;

впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп’ютерних технологій;

демократизацію процедур призначення та атестації науково-педагогічних працівників та керівників усіх рівнів; підвищення компетентності та кваліфікації управлінських кадрів.

Військова освіта [10] являє собою ступеневу систему неперервного навчання військових фахівців від початкової військової підготовки молоді до навчання офіцерів оперативного-стратегічного рівня і містить такі складові: початкова військова підготовка молоді; військово-професійна підготовка; вища освіта військових фахівців; військова підготовка громадян за програмою офіцерів запасу; підвищення кваліфікації і перепідготовка науково-педагогічних працівників та офіцерських кадрів. Розглянемо основні складові.

Підготовка офіцерських кадрів для Збройних Сил України здійснюється на підставі державного замовлення відповідно до чинного законодавства з урахуванням специфічних особливостей військової професії, реальних матеріальних та фінансових ресурсів, які можуть бути

виділені для цього, соціального захисту офіцерів при звільненні їх у запас.

Вища освіта військових фахівців – двоциклова освіта на базі повної загальної середньої освіти, яка здійснюється у ВВНЗ, ВНП ВНЗ за ліцензією на підготовку військових фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів (бакалавр, магістр) за освітньо-професійними програмами, які відповідають вимогам державних, галузевих стандартів вищої освіти і стандартів вищої освіти ВВНЗ та передбачають державну атестацію випускників і отримання ними документа про вищу освіту державного зразка.

Вимоги до змісту, обсягу та рівня підготовки військових фахівців встановлюються відповідно до потреб Збройних Сил України, державних і галузевих стандартів освіти, які є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня фахівців, незалежно від форм одержання освіти.

Нормативними документами [21, 22] встановлено рівні підготовки військових фахівців за призначенням (тактичний; оперативно-тактичний; оперативно-стратегічний) та рівні вищої військової освіти (вища військово-спеціальна освіта; вища військово-оперативно-тактична освіта; вища військово-оперативно-стратегічна освіта).

Офіцерські кадри тактичного рівня управління (вища військово-спеціальна освіта) готуються у ВВНЗ, ВНП ВНЗ III-IV рівнів акредитації з терміном навчання до 4–5 років на базі загальної середньої освіти. Окрім галузі знань "Військові науки" вони можуть готуватися і за іншими галузями знань. Фахівці отримують такі освітньо-кваліфікаційні рівні: бакалавр, магістр.

Офіцерські кадри оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівня проходять підготовку в Національному університеті оборони України (НУОУ) за окремими освітньо-професійними програмами підготовки офіцерського складу командно-штабного та інженерного профілю і отримують освітньо-кваліфікаційні рівні магістра. Випускникам встановлюються такі рівні військової освіти: вища військово-оперативно-тактична освіта; вища військово-оперативно-стратегічна освіта.

Неперервність військової освіти досягається шляхом підвищення кваліфікації військовослужбовців та працівників Збройних Сил і здійснюється за спеціальними програмами в системі курсової підготовки. При цьому реалізується принцип неперервної освіти офіцерів тактичного, оперативно-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів протягом усієї кар'єри. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів військового управління Збройних Сил України з питань воєнної безпеки та оборони здійснюється в НУОУ. Водночас, аналіз діяльності курсів підвищення кваліфікації офіцерського складу та державних службовців свідчить про те, що система підвищення кваліфікації потребує подальшого вдосконалення. Головними завданнями у цьому напрямі є:

організація моніторингу результатів службової діяльності особового складу;

проведення атестування з метою об'єктивної оцінки професійного рівня, ділових та моральних якостей особового складу та визначення перспектив їх службового використання;

формування дієвого кадрового резерву;

розробка щорічних планів підвищення кваліфікації з визначенням конкретних осіб, які потребують проходження підвищення кваліфікації, та організація контролю за їх виконанням.

Підготовка студентів за програмою офіцерів запасу здійснюється за відповідною програмою на доброві-

льних засадах. Її проходять студенти денної форми навчання вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, придатні до військової служби за станом здоров'я та морально-діловими якостями. Враховуючи потреби Збройних Сил України, з 2005 р. прийом на навчання за програмою підготовки офіцерів запасу здійснюється виключно за кошти юридичних та фізичних осіб.

Підготовка офіцерів запасу здійснюється у ВВНЗ, ВНП ВНЗ, які є осередками військово-патріотичного виховання молоді, формування у неї високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, відданого служіння Батьківщині, любові до військової служби та професії офіцера Збройних Сил.

При здійсненні заходів щодо оптимізації ВНП ВНЗ мають ураховуватись такі чинники:

світовий досвід організації підготовки офіцерів запасу (резерву);

відповідність військово-облікових спеціальностей напрямом та спеціальностям підготовки студентів у цивільних вищих навчальних закладах;

територіальний принцип підготовки та накопичення військово-навчених ресурсів;

можливості прийому на військову службу частини випускників після закінчення ними ВНЗ, особливо за малочисельними військовими спеціальностями.

Враховуючи наведене вище та чисельні звернення керівництва обласних державних адміністрацій, громадських організацій та ректорів ВНЗ, прийнято постановою Кабінету Міністрів України щодо залишення у складі системи військової освіти ряду кафедр військової підготовки, які підлягали розформуванню.

За останні роки набула пріоритетного розвитку *підготовка юнаків у системі військової освіти*, яка проводиться у Київському військовому ліцеї ім. Івана Богуна та у 14 ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Київський військовий ліцей ім. Івана Богуна відноситься до сфери управління і фінансування Міністерства оборони. На цей час у цьому закладі навчаються біля 800 юнаків. Ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою відноситься до сфери управління і фінансування обласних державних адміністрацій, в них навчаються біля 4000 юнаків. Міністерство оборони здійснює методичне керівництво підготовкою ліцеїстів, супроводжує їх навчання та розподіл випускників ліцеїв до ВВНЗ, ВНП ВНЗ.

Головна мета діяльності ліцеїв – забезпечення соціального захисту та надання державної допомоги у вихованні дітей-сиріт, дітей з багатодітних сімей, дітей військовослужбовців, а також дітей учасників бойових дій та учасників ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, формування у молоді високої патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, відданого служіння Батьківщині, любові до військової служби і свідомого прагнення до оволодіння професією офіцера.

Відповідно до Указу Президента України від 04.03.2008 р. № 194/2008 [16] Міністерством оборони розгорнуто роботу щодо створення військового ліцею у селищі Батурін. Досвід підготовки ліцеїстів свідчить про те, що більшість з них мають високий рівень освіти, виховані у дусі відданого служіння Українському народові з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних та історичних цінностей, поваги до конституційних прав і свобод людини і грома-

дянина та шанобливого ставлення до мови, звичаїв і традицій нашої держави.

Враховуючи важливість зазначеного, Президентом України за поданням Міністерства оборони ініційовано розширення мережі ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою та розпочато роботу щодо створення ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Херсонській, Черкаській, Чернівецькій областях.

Розширення мережі ліцеїв дозволить підвищити престиж військової служби, забезпечити навчання більшої кількості юнаків, які потребують соціального захисту та державної допомоги, надати їм поглиблену допрофесійну підготовку військового спрямування, можливість здобути первинні військові знання та навички, необхідні для подальшого їх навчання у ВВНЗ, ВНП ВНЗ та школах сержантів з метою комплектування посад військовослужбовців військової служби за контрактом

Проблема формування єдиного Європейського освітнього простору відповідно до вимог Болонської декларації [2, 8, 15], перехід до двоциклової підготовки військових фахівців, на нашу думку, має суттєво змінити погляди на цей процес. Йдеться про зміну підходів до функціональних, структурних та управлінських складових системи підготовки військових фахівців, кожна з яких включає такі компоненти: мету, проектувальний, планувально-організаційний, процесуально-комунікативний, аналітико-результативний, контрольний, коригувальний. В якості основних елементів такої системи виступають суб'єкти та об'єкти діяльності (навчальні заклади, науково-педагогічні колективи, навчальні підрозділи), в якості системоутворюючих факторів – мета, зміст, методи, засоби і результат діяльності. Трансформація складових системи і її компонентів, їх відповідна адаптація до сучасних вимог має розв'язати низку протиріч, які постали на теперішній час, з одного боку, між вимогами Болонської декларації щодо рівнів, процесу та якості підготовки фахівців і системою підготовки військових фахівців, що склалася в нашій державі, а з іншого – протиріччями між вимогами європейської вищої освіти та організаційно-штатною структурою Збройних Сил України, спеціальностями, кваліфікаціями підготовки спеціалістів, функціями та завданнями, які вони виконують [17].

Потрібно також орієнтуватися на усвідомлення раціональної варіативності адаптації системи військової освіти України до європейського освітнього простору, у якому, до речі, системи підготовки військових фахівців мають свої національні відмінності, та які також не завжди відповідають зазначеним вимогам. Військова освіта, в першу чергу, тактичного рівня, в усіх провідних країнах світу – це корпоративна система підготовки військових фахівців, призначення яких – виконання завдань, зумовлених специфікою функціонування збройних сил і потребою їх застосування в конкретних умовах. Мова не йдеться тут про мобільність, працевлаштування, кваліфікації або привабливість на рівні будь-яких освітніх систем. Світова практика розвитку військової освіти містить розмаїття концепцій, поглядів, принципів і дій щодо її розвитку, на базі яких формується військова школа. При цьому залишаються чинними головні критерії вимог до розвитку військової освіти: державі потрібні висококваліфіковані військові фахівці, здатні керувати військами (силами) в бою (операції) та навчанням їх у мирний час; створювати, експлуатувати і застосовувати найскладніші системи озброєння та військової техніки; супроводжувати і здійснювати фундаментальні та прикладні дослідження; організовувати, проводити й контролювати дослідно-конструкторські роботи з випереджуваль-

ного створення нових поколінь озброєння, військової та спеціальної техніки; ефективно діяти при виконанні завдань, які виникають у ході здійснення міжнародних антитерористичних та миротворчих операцій.

ВВНЗ, за своїм основним призначенням, готують фахівців не для відкритого ринку праці, а на конкретні військові посади, пов'язані з експлуатацією військової техніки та озброєння. Реалізація військових освітньо-професійних програм потребує значного часу на військово-спеціальну та практичну підготовку, в тому числі на військове стажування, з метою набуття стійких навичок і досвіду для виконання обов'язків за посадовим призначенням. За таких умов бакалаврські освітньо-професійні програми не дозволяють у повній мірі забезпечити військово-професійну підготовку випускників за усією номенклатурою спеціальностей. Ураховуючи ці особливості, перший рівень вищої освіти – підготовку бакалаврів – в системі військової освіти доцільно реалізовувати для фахівців командного спрямування з терміном навчання 4 роки. При переході на дворівневу систему вищої освіти було б доцільним у системі вищої військової освіти другий рівень реалізовувати для підготовки спеціалістів (магістрів за певною спеціальністю) інженерного профілю з п'ятирічним терміном навчання і магістрів з наукових, управлінських напрямів діяльності (за окремими освітньо-професійними програмами і термінами навчання для фахівців тактичного, оперативного-тактичного та оперативно-стратегічного рівнів). Магістратура при цьому може виконувати функції підготовки офіцерських кадрів переважно для вищих ланок управління (вища військова освіта), а також за окремими наукомісткими спеціальностями – підготовку офіцерських кадрів з повною вищою військово-спеціальною освітою. Слід також усвідомлювати [11], що мова йде про можливі варіанти адаптації системи військової освіти України до європейського освітнього простору, у якому, до речі, системи підготовки військових фахівців мають свої національні відмінності та які також не завжди відповідають зазначеним вимогам. Реальна, а не формальна реалізація вимог Болонської декларації потребує дослідження, аналізу, всебічного оперативно-тактичного та військово-економічного обґрунтування і лише на цій основі прийняття виваженого рішення.

У контексті викладеного важливою задачею військової освіти на сучасному етапі є *формування нового покоління моделей підготовки військових фахівців* усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління. Набуття за роки незалежності досвід підготовки військових фахівців показав необхідність їх коригування на засадах системного і компетентнісного підходу. Особливо актуальною ця проблема є для фахівців тактичного рівня. Системна модель військового фахівця за визначеними спеціальністю (спеціалізацією), кваліфікацією, терміном навчання передбачає інтегральну єдність освітньо-кваліфікаційних вимог на основі компетентнісного підходу [7, с. 6] ("знання й розуміння", "знання як діяти", "знання як бути"), структури, змісту та процесуальної складової навчання (технології), засобів контролю та діагностики, процедур коригування.

Можна констатувати, що розвиток військової освіти у нашій державі весь час був пов'язаний з пошуком адекватних моделей, в основу яких покладалась такі фактори: ступінь інтеграції з цивільною освітою, соціальна захищеність, єдність підходів до підготовки фахівців різних військових формувань, економічні, матеріально-технічні можливості, вартісні показники тощо. Вибіркове домінування таких підходів не могло не позначитись на якості підготовки військових фахівців за посадовим призначен-

ням, особливо щодо її практичної складової (тактична, тактико-спеціальна, військово-технічна підготовка).

На нашу думку, *сучасна модель підготовки військових фахівців* різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок управління має створюватись на таких засадах:

стандартизації, нормативно-правової забезпеченості складових стандартів вищої військової освіти (перелік спеціальностей, освітньо-кваліфікаційні вимоги, освітньо-професійні програми, засоби контролю та діагностики якості освіти) та спрямованості їх на підготовку військових фахівців за визначеною спеціальністю, кваліфікацією та посадовим призначенням у підрозділах і частинах Збройних Сил України;

урахування специфіки підготовки військових фахівців командного та інженерного профілю за освітньо-кваліфікаційними рівнями та ланками управління;

ступневості, здобуття військової освіти за дво-або трицикловою системою підготовки;

технологізації процесу підготовки військових фахівців (проекування, комунікація та організація, контроль, коригування);

застосування компетентісного підходу до розробки складових стандартів вищої військової освіти;

орієнтації нормативних та варіативних частин змісту гуманітарних, соціально-економічних, професійно-орієнтованих та спеціальних навчальних дисциплін на спеціальність (спеціалізацію) та кваліфікацію військового фахівця;

органічної єдності змісту фундаментально-теоретичної та практичної підготовки військового фахівця всебічного матеріально-технічного та фінансового забезпечення.

Виховна робота в системі військової освіти – система організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування, розвиток і саморозвиток у військових фахівців професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу бойову і мобілізаційну готовність органів управління, з'єднань і частин, зміцнення військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів.

Виховання в системі військової освіти є складовою національного виховання і одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його головна мета – формування особистості військового фахівця як найвищої соціальної цінності, забезпечення його прав і свобод, духовного і фізичного здоров'я, впровадження у військових колективах взаємовідносин, що базуються на військових статутах, законах, інших нормативно-правових актах, формування світогляду, громадянської позиції військових фахівців, найповніше розкриття їх здібностей в інтересах гармонійного розвитку громадян-патріотів, високопрофесійних військових спеціалістів, свідомих захисників Батьківщини. Виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання, носити систематичний характер. Значне місце у процесі виховання військового фахівця повинно займати самовиховання як ефективний шлях самовдосконалення особистості.

Ефективна наукова і науково-технічна діяльність розглядається керівництвом Міністерства оборони як важливий фактор успішного розвитку Збройних Сил, підвищення їх бойової готовності [9].

Понад 60% науковців Збройних Сил зосереджено у ВВНЗ, ВНП ВНЗ. Відсутність інтеграції військової освіти та науки у попередні роки не дозволяла у повній мірі використовувати потужний науковий потенціал ВВНЗ для проведення єдиної політики у реформуванні та розвитку Збройних Сил, їх видів та родів, перешкоджала, з одного

боку, ефективного залученню науковців ВВНЗ до проведення наукових досліджень у науково-дослідних установах, а з іншого, – стримувала своєчасне впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес.

Протягом останніх років Міністерством оборони України було проведено структурну реорганізацію системи установ і воєнно-наукових досліджень. На стратегічному рівні створено Навчально-науковий комплекс на базі НУОУ, Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил, Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил та Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ. На видовому рівні у складі базових ВВНЗ створено наукові центри видів Збройних Сил з можливістю надання їм окремих прав юридичної особи. Їх структура та наукові завдання передбачають проведення наукових досліджень за всіма напрямками освітньої діяльності видів ВВНЗ.

Нова система воєнно-наукових досліджень спроможна ефективно виконувати наукові завдання Міністерства оборони, Генерального штабу Збройних Сил та видів Збройних Сил, а також інших міністерств і відомств, які є замовниками наукових досліджень у оборонній сфері.

Інтеграція військової освіти та науки шляхом включення до складу ВВНЗ профільних наукових центрів дала можливість структурувати систему науково-дослідних установ за науковою проблематикою, рівнями наукових досліджень та підпорядкованістю, виключити дублювання у проведенні досліджень, зберегти наукові школи ВВНЗ в умовах реформування Збройних Сил та зміцнити існуючий науковий потенціал.

Ефективність функціонування інтегрованої системи військової освіти та науки у значній мірі залежить від кадрового наукового потенціалу, основу якого складають провідні вчені. В умовах реформування Збройних Сил, приведення їх чисельності до визначених показників, за рахунок інтеграції ВВНЗ та науково-дослідних установ вдалося не тільки зберегти науковий потенціал, а й створити умови для його посилення. Але, незважаючи на проведені заходи, ще не вдалося подолати певні диспропорції у якісних показниках наукового потенціалу. Переважну його більшість (біля 60 %) складають фахівці з технічних наук, які є вузькопрофільними спеціалістами. Водночас, існує гостра потреба у вчених з системних питань національної безпеки у воєнній сфері, підвінцітва Збройних Сил, військово-технічної політики.

Протягом останніх років Міністерством оборони України було проведено значну роботу щодо створення інтегрованої системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, яка б забезпечувала потреби Збройних Сил у фахівців вищої кваліфікації як за кількісними, так і за якісними показниками.

На базі навчально-наукового комплексу НАОУ запроваджено підготовку фахівців вищої кваліфікації з військово-теоретичних та військово-спеціальних наук, національної безпеки та інших галузей знань (наук) для комплектування ВВНЗ та наукових установ стратегічного рівня. У видів ВВНЗ здійснюється підготовка наукових на науково-педагогічних кадрів з військово-спеціальних наук в інтересах видів Збройних Сил. Міжвидові ВВНЗ здійснюють підготовку наукових кадрів зі специфічних галузей знань (наук) в інтересах ВВНЗ, наукових установ. Завершено процес створення потужних докторських та кандидатських спеціалізованих вчених рад, об'єднаних за спорідненими науковими спеціальностями. Обсяг набору до докторантур та ад'юнктур за чисельністю та науковими спеціальностями коригується в залежності від потреб ВВНЗ, ВНП ВНЗ та науково-дослідних установ у наукових кадрах. При цьому пріоритет надається підготовці

фахівців у галузі військових наук.

Інтеграція військової освіти і науки є умовою її ефективного функціонування, головним чинником подальшого розвитку і має забезпечуватись:

розвитком військової освіти на основі досягнень науки і техніки, військової справи, коригуванням змісту, науково-методичного та дидактичного забезпечення підготовки військових фахівців;

інноваційною освітньою діяльністю на всіх рівнях управління;

створенням науково-інформаційного простору з використанням комунікаційно-інформаційних засобів;

спрямуванням фундаментальних, прикладних досліджень і розробок на створення і впровадження нових конкурентноздатних зразків техніки й озброєння, технологій та матеріалів;

розвитком різних форм наукової співпраці (в тому числі міжнародної) з установами і організаціями, що не входять до системи вищої військової освіти, для розв'язання складних наукових проблем, впровадження результатів наукових досліджень і розробок у військову практику;

залученням до навчально-виховного процесу провідних учених і науковців, працівників вищих навчальних закладів та інших наукових установ і організацій;

організацією наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, проведення олімпіад, конкурсів на краще виконання науково-дослідних, курсових, дипломних (кваліфікаційних) та інших робіт учасників навчально-виховного процесу;

проведенням комплексних досліджень з проблем педагогіки і психології вищої військової школи, удосконалення технологій навчання, підвищення якості підготовки військових фахівців;

розширенням прав військових навчальних закладів щодо самостійного використання позабюджетних коштів та направлення їх на розвиток науково-експериментальної та навчально-матеріальної бази, матеріальне стимулювання наукової діяльності наукових і науково-педагогічних кадрів.

Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є важливою складовою розвитку військової освіти і науки, має за мету удосконалення навчально-виховного процесу, системи наукових досліджень, доступність та ефективність військової освіти, якісну підготовку військових фахівців до професійної діяльності в інформаційному суспільстві шляхом реалізації таких напрямів діяльності:

поступової інформатизації системи військової освіти, науки, спрямованої на задоволення освітніх, наукових, інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу та наукових досліджень;

запровадження дистанційного навчання із застосуванням у навчальному процесі та бібліотечній справі інформаційно-комунікаційних технологій поряд з традиційними засобами;

розроблення широкого спектру електронних підручників, дидактичних матеріалів, предметно-орієнтованих середовищ наукового, навчального та розвиваючого призначення, індивідуальних модульних навчальних програм різних рівнів складності, залежно від конкретних потреб.

Системні зрушення відбулися з *вивчення іноземних мов*. На теперішній час вивчення іноземних мов здійснюється у ВВНЗ та в системі мовних курсів на підставі діючої Концепції навчання іноземних мов у військових навчальних закладах і відповідних нормативно-правових документів. Мовні курси є структурними підрозділами ВВНЗ, призначеними для удосконалення мовної підгото-

вки особового складу Збройних Сил, що направляється за кордон для проходження військової служби (роботи) у складі миротворчих підрозділів, миротворчого персоналу, на навчання, а також військовослужбовців (службовців), яким знання іноземних мов необхідне для виконання службових обов'язків.

З метою забезпечення потреб мовної підготовки особового складу видів Збройних Сил з урахуванням їх специфіки, а також для розширення системи мовного тестування і сертифікації мовних знань особового складу створені Навчально-науковий центр мовної підготовки НУОУ та навчально-наукові центри (відділення) мовної підготовки видових ВВНЗ. Зазначені структурні підрозділи ВВНЗ, поряд з організацією навчання військовослужбовців іноземними мовами, розробляють та щороку удосконалюють тести з мовної підготовки з наближенням їх до відповідного стандарту НАТО.

Враховуючи важливість мовної підготовки військовослужбовців Збройних Сил, доцільно розробити нову Концепцію вивчення іноземних мов, у якій передбачити:

збільшення обсягу навчального часу на вивчення курсантами (слухачами) іноземних мов;

удосконалення технології викладання та вивчення іноземних мов, запровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних методик;

оснащення ВВНЗ сучасними мовними лабораторіями та іншим навчальним обладнанням;

покращення відбору слухачів для навчання на мовних курсах.

Важливим фактором розвитку системи військової освіти є *міжнародні зв'язки ВВНЗ з військовими навчальними закладами іноземних держав*, в першу чергу, країн – членів НАТО. Тому особлива увага приділяється обміну досвідом щодо підготовки випускників ВВНЗ, ВНП ВНЗ для проходження військової служби у багатонаціональних штабах, їх участі в миротворчих операціях. Встановлені тісні зв'язки з провідними військовими навчальними закладами Великої Британії, Греції, Італії, Канади, Китаю, США, Туреччини, ФРН, Франції.

Відповідно до щорічних програм та планів міжнародного співробітництва між Міністерством оборони та міністерствами оборони країн-партнерів в галузі військової освіти передбачено навчання представників Збройних Сил у військових навчальних закладах 14 іноземних держав, основними з яких є Велика Британія, Канада, Китай, США, Туреччина, Угорщина, ФРН, Франція.

Головними напрямками міжнародного співробітництва ВВНЗ мають стати:

участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного обміну курсантами (слухачами), науково-педагогічними та науковими працівниками;

організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;

участь у міжнародних освітніх, наукових та військових програмах;

надання послуг іноземним військовослужбовцям та громадянам, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти у системі військової освіти України;

відрядження за кордон науково-педагогічних кадрів для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародної договорів України, а також договорів ВВНЗ з іноземними партнерами.

Вищі військові навчальні заклади мають набути право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до державної та відомчої нормативно-правової бази.

Серед основних напрямів покращення фінансового забезпечення системи військової освіти, оновлення її навчально-матеріальної бази можна визначити такі:

забезпечення пріоритетної поставки до вищих навчальних закладів, навчальних центрів найновіших зразків озброєння та військової техніки, навчально-тренувальних комплексів, сучасної комп'ютерної техніки та засобів зв'язку;

створення індустрії сучасних тренажерних комплексів, засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти, повністю забезпечити ними вищі військові навчальні заклади;

розробка типового навчально-лабораторне обладнання з відповідних навчальних дисциплін для вищих військових навчальних закладів;

запровадження навчального, демонстраційного устаткування, сполученого з комп'ютерними системами для самостійного вивчення військовими фахівцями навчального матеріалу;

створення у військових навчальних закладах за відповідними напрямками наукових досліджень сучасної науково-експериментальної бази;

забезпечення вищих військових навчальних закладів, курсів з перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ліцензованими програмними продуктами, створення електронних каталогів та забезпечення доступу до інформаційної бази наукових бібліотек провідних зарубіжних вищих навчальних закладів, електронного фонду навчальної літератури в мережі Інтернет;

забезпечення редакційно-видавничих підрозділів сучасною поліграфічною технікою і необхідними витратними матеріалами;

удосконалення системи фінансування вищих військових навчальних закладів шляхом визначення таких джерел: коштів державного бюджету; коштів, отриманих за рахунок: надання додаткових освітніх та інших послуг; коштів від здійснення економічної діяльності, регламентованої державою; коштів від оплати виконаних науковцями військових навчальних закладів досліджень з договірних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; коштів від оплати підготовки студентів за контрактом та підготовки офіцерів запасу; коштів від оплати підготовки іноземних військових фахівців; грантів.

Висновки. Реалізація концептуальних засад розвитку військової освіти і науки має забезпечити перехід до нового типу гуманістично-інноваційної військової освіти, що сприятиме зростанню військово-професійного, інтелектуального, наукового, культурного, духовно-морального потенціалу військових фахівців. В результаті цього відбудуться позитивні зміни в системі військової освіти і науки, військових навчальних закладах, підрозділах і частинах Збройних Сил України щодо якості підготовки військових фахівців, зміцнення обороноздатності нашої держави, розвитку теорії та практики військового

мистецтва, сучасних засад застосування військ, сил. Зростуть самостійність і самодостатність військових фахівців, їх творча активність, що сприятиме виконанню поставлених перед ними завдань будь-якої складності та в будь-яких умовах. Активізуються процеси національної самоідентифікації військових фахівців, їх авторитет у суспільстві, а також статус офіцера України у міжнародному середовищі.

1. Андрущенко В.П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000 р.) // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 5–13. 2. Вища освіта і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 84 с. 3. Воєнна доктрина України // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – Ст. 205. 4. Державна програма розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки (Основні положення). – К.: МО України, 2005. – 40 с. 5. Закон України "Про вищу освіту" від 17 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 20. – Ст. 134. 6. Європа на шляху до інформаційного суспільства: Збірник документів Європейської Комісії 1994-1995 рр. – К.: ДКЗУ, 2000. – 176 с. 7. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти / Укладачі: Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський, В.Л. Гуло та ін. – К.: МОН України, ІТЗО, 2007. – 76 с. 8. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / Укладачі: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, К.М. Левківський та ін.; відп. ред. М.Ф. Степко. – К., 2004 – 24 с. 9. Науменко М.І. Інтеграція військової освіти і науки // Матеріали IV наук.-техн. конф.: доповіді та тези доповідей, 22-23 жовтня 2008 р. – К.: МО України, ВІТІ НТУУ "КПІ", 2008. – С. 27-31. 10. Науменко М.І. Військова освіта України: стан, проблеми, перспективи інноваційного розвитку // Наука і оборона. – К.: МО України. – 2009. – № 2. – С. 11. Науменко М.І. Приходько Ю.І. Управління якістю військової освіти: теорія, методологія, практика // Наука і оборона. – К.: МО України. – 2009. – № 1. – С. 40-50. 12. Науменко М.І., Приходько Ю.І. Методологічні аспекти військової освіти // 36. наук. праць "Вісник Національної академії оборони України". – К.: МО України. – 2008. – № 3(7). – С. 45-51. 13. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р., № 347/2002 // Професійно-технічна освіта. – 2002. – № 3. – С. 2-8. 14. Ніколаєнко С.М. Управління якістю вищої освіти: теорія, аналіз і тенденції розвитку: Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 519 с. 15. Основні засади вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Документи і матеріали. Травень-грудень 2004 р. – Частина 2 / Упорядники: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д. та ін. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – 188 с. 16. Питання створення військового ліцею у селищі Батурино: Указ Президента України від 04.03.2008 р. № 194. // Офіційний вісник України від 14.03.2008 р. № 17 – 2008. – Ст. 436. 17. Постанова Кабінету Міністрів України: Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра від 13.12.2006 р. № 1719 // Офіційний вісник України. – 2006. – №50. – Ст.3333. 18. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2002. – 528 с. 19. Почепцов Г.Г. Информационные войны. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2001. – 576 с. 20. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – Ст.351. 21. Про створення єдиної системи військової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 р., № 1410 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 51. – С. 32-33. 22. Про реформу системи військової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 р., № 490 // Зібрання постанов Уряду України. – 1992. – № 10. – С. 50–61. 23. Про Концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військово-службовцями контрактної служби на період до 2015 року: Указ Президента України від 07.04.2001 р. № 239/2001 // Офіц. вісник України від 27.04.2001 р. – 2001. – № 15. – Ст. 644. 24. Професійна освіта: Словник / Укладачі: С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с. 25. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року: Біла книга України. – К.: Аванпост-прим, 2004. – 192 с. 26. 10. Удовик С.Л. Глобалізація: семиотические подходы. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2002. – 480 с.

Надійшла до редакції 01.09.09р.